

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS
VAN DE HERKER MOLEN.

door

RAYM. ENCKELS

Voor zover het ons bekend is wordt het eerst melding gemaakt van de Herker molen in een oorkonde van de abdij van Averbode in dato 22-1-1326.

Lodewijk, de graaf van Loon, oorkondt dat hij aan zijn schoonzuster Maria, vrouwe van Diest, en aan zijn zwager Gerard, heer van Diest, een rente van 40 mud rogge en 30 pond zwarte tournooisen overdraagt, waarvoor hij als pand stelt o. a. "onse renten ende moelen die wij hebben in onse dorpe van Wustherke"([1]).

De reden van die gift vinden we in de stichtingsakte van het Kartuizerklooster van Zelem.

In het jaar 1325 werd door Gerard van Diest een ruiling aangegaan met Lodewijk, graaf van Loon, betreffende de inkomsten, welke waren gevestigd op de watermolen van Wustherk, aan Lodewijk toebehorende en die per jaar 30 pond zwarte tournooisen en 40 mud rogge uitmaakten.

Deze inkomsten zouden in 1328 aan de Kartuzers worden afgestaan.

In de notariële stichtingsakte van het Kartuizerklooster van Zelem in dato 1-2-1328 wordt o. a. vermeld:

Zijn verschenen Geraard, heer van Diest en kastelein van Antwerpen, met de edele vrouw Johanna van Vlaanderen, zijn echtgenote, aan de ene zijde en broeder Joannes, prior van O. L. Vrouw ter kapel van Herne bij Edingen van de orde der Kartuzers, met Henric, prior van St-Katharina bij Antwerpen.

De edele Heer en Vrouw hebben bevestigd dat zij, door godsvrucht aangespoord en tot zielelafenis van henzelf, van hun ouders en vrienden, en van de vrouwe van Diest, Maria van Loon, zaliger gedachtenis, verlangen een klooster met kerk te stichten en op te bouwen voor de paters Kartuzers in de parochie van de kerk van Zelem. Als echte gift, vrij en zonder herroepen, hebben zij o. a. gegeven 30 pond zwarte tournooisen, waarvan 12 tournooise ponden van de koning van Frankrijk gerekend

worden tegen 16 kleine deniers, en 40 mudden rogge, als jaarlijks en eeuwigdurend inkomen. Deze opbrengst kwam ten goede aan de heer en vrouw van diest volgens erfenisrecht van de molen van Herk en zal van heden af door gift van de edele Heer en graaf van Loon aan de priors afgestaan worden in volle eigendom ten bate van het klooster, zonder dat de graaf van Loon of zijn erfgenamen ooit iets kunnen herroepen ([2]).

Wat de twee volgende eeuwen betreft zijn de inlichtingen over de Herker molen schaars. In de gichtboeken hebben we slechts drie akten gevonden, waarbij we nochtans de namen van enkele molenaars leerden kennen.

"Ich Lenswijs, rentmeester van het Land van Loon, bekenne dat ich eenen genaamden Willem van Mervele uijtgegeven hebbe mijns genaedigen Heeren molen van Wuestherk met alle gewoonlijke rechten en toebehooren, zoo zijn voorsaeten die gehalten gebben in een getoos van 6 jaeren, daarvan de eerste pacht vallen zal op St.-Jansmis 1505 des jaers voor 17 mudden rogge en 17 mudden gerst, en zal voortaan die moelen halten zoo Peter Lantmeters die gehalten heeft".

"Der waarheijt heb ik de oorkonde mijn handteeken hier onder gezet" ([3])

Op 24 oktober 1516 verkoopt Hendrik Zelkaerts, molenaar, aan Peter Lantmeters een huis gelegen op de Dries. ([4])

Op 10 december 1543 verkoopt Lambert op der Hoeve, molenaar te Herk, aan Philips Vandelaer een rente van 3 vat hennep, gevestigd op een hoeve, gelegen te Corpt. ([5])

Van de 17de eeuw af bezitten we meer inlichtingen over de Herker molen dan voor die tijd.

Op 11 juni 1630 onderverhuurt Mr. Jan van Beverst de molen Wuestherck aan Willem Coninx en aan diens huisvrouw Maria Aerts voor de duur van 9 jaar. De pacht gaat in op St.-Jansdag. Willem Coninx zal jaarlijks 290 Rijksdaalders betalen, een vierde daarvan om de 3 maand. Daarenboven zal hij aan de erfgenamen van Machiel Keizers een jaarlijkse rente van 6 mudden en 6 gulden betalen, die gevestigd is op de molen ([6]).

(3) BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE HERKER MOLEN 215

In 1663 geeft de Prins-Bisschop de Herker molen in erfpacht aan Arnold van Kerckhem, heer van Wijer.

" Realisatie der banmolen van Herck ingebracht door de Weled. Heer Arnold de Kerckhem, heer tot Weyer, Cosen, enz.

Anno 1663 den 25sten Juni comparerende voor die justitie van Wuest-Herck de Weled. Edelgeboren Heer Arnold de Kerckhem, heer tot Weyer, Cosen, enz. dewelcke voor ons exhiberende deze naer rendagie of begevinge ten zijn heeren behoef door onze doorluchtige hoogheijd liggende in dato den 29sten Maart 1663, verzoekende het zelfde door ons gevalideerd en geaprobeerd te worden ende wij, justicium condescetur, tot het zelve versoeck houden het zelve voor gerealiseerd, voor gevalideerd ende geaprobeerd naer onzer bancke recht met bekentenissen van alle heeren ende hoven recht ende is in houijden gekeert".

Tenor sequitur.

Maximilien Henry, par la grace de Dieu archevêque de Cologne, prince électeur du Saint-Empire Romain, archichancelier par Italie et du Saint-Siège apostolique, légat, évêque et prince de Liège et Hildesheim, administrateur de Berchtesgraden et de Stavelot, duc des deux Bavières, du

haut Palatinat, Westwal et Bouillon, comte palatin du Rhin, Lantgrave de Leuchtenberg, marquis de Franchimont, comte de Looz, Loigne et de Horne, etc.

a tous ceux qui ces présentes verront, ou lire ouïront, salut. Scavoir faisons que comme depuis notre avènement à notre principauté de Liège. Nous avons esté obligez de faire appliquer des sommes très considérables aux réparations et entretenances de notre moulin banal de Wuestherck, fort exposé aux débordements et impétuosités de la riviere ; qui par les dégats causez encore depuis peu de temps at réduit le dit moulin en un si mauvais estat quil ne pourrat subsister a moins d'une nouvelle réparation de fond en comble, laquelle ne pourrait même estre faite avec assurance au lieu ou il est à présent situé à cause du cours et tombant de l'eau par trop véhément, ainsi que nous l'ont rapporté des cognaisseurs a ce députés. Nous avons de l'aveu et consentement des vénérables nobles, nos très chers et bien aimés confrères les Doijen et chapitre de notre église cathédrale de Liège, trouvés convenir pour le plus grand bien et profit de notre table épiscopale, qui par les fréquentes réparations a perdu jusques or presque de la juste moitié des revenus du dit moulin, à rendre en accence héritable et a perpétuité, comme par les présentes nous rendons à notre très cher et féal Arnold de Kerckem, seigneur de Weyer, Cosen, etc. , Gentilhomme de notre chambre, notre drossard de Bilsen et commissaire décideur de notre ville de Maestricht, notre dit moulin de Wuestherck et appendices avec tous droits de banalité et prérogatives en dépendants, savoir le pré dit d'Ophem, item une piece de terre proche de Cruisstraat vers Halbeek, item quatre verges de terre gisantes hors notre ville de Herck, avec petit pré aux environs de là, parmi par le dit de Kerckem, ses successeurs et y ayant causes, rendant et payant annuellement ens mains de notre receveur à Hasselt ou tel autre qu'il lui sera ordonné, la somme de miles florins bbt. de libre et lige rente héritable au dessus de toutes renthes et charges affectées sur le dit moulin

et dépendances, à payer précisément d'au jour de son entrée à la jouissance du dit moulin l'an révolu et ainsi d'an en ans, item leurs avons pareillement accordé comme accordons la pesche de la Beek sur laquelle le dit moulin est assis, tel que nous appartient parmij un chapon des cens seigneurial à payer chacun an à la recepte des nouvelles acquestes privilégiées comme tout autres cens seigneuriaux de notre dite table, échéant comme dessus, conditioné qu'en cas de manque de payement au jour et terme prescrits tant d'un que de plusieurs canons en tout ou en partie, comme aussi faute de maintenir la dite banalité et dépendances, nous pourrons par nos commis revenir au dit moulin et biens ci dessus par le dit de Kerckem obliger par un seul adjour de quinzaine, commande de tiers jours d'autorité de cette chambre et autrement selon Loij, tant ens que hors vacances, à quoj le dit de Kerckem s'est volontairement soumis, renonçant à tous bénéfices, droits et liberté, faisants au contraire et pour du prémis faire et passer les oeuvres de notre justice de Wuestherck et tous aultres ou besoigne serat. Commettons notre cher et féal Joan Gelders, notre receveur au quartier de Hasselt ou aultres qu'il voudrat substituer parmij les gages et hypoteques suffisants, en sorte qu'il nous en puisse répondre ou donc à approuver par ceux de notre chambre, dont copie devrat ij être enrégistrée au piedt du présent rendage et survenant à raison du premis et ce qu'en dépendt quelque disprît modération ou interprétation il en fera déterminer en notre ditte chambre suivant ses privilleges à l'exclusion de tout autre judicature. Si mandons et commandons partout à tous nos hauts et autres officiers justicaires et sujets de faire et laisser respectivement le dit de Kerckem, ses commis, serviteurs et fermiers jouir de l'effet des présentes sans aucun obstacle

ou empêchement, ainsi étant requis leur donner toute aide, adresse et favorable assistance. Car ainsi nous plait-il.

Donné en notre ville de Bonne le 24 mars 1663?"

"Nederwaerts stont : Maximilian Henrij.

ende noch nederwaerts : signatum (onleesbaar)

met zijnen rooden gedruckten zegel daer aen hangende.

In dorso stont op perquament : Interime, registrée et scellée la présente à la chambre des comptes de son altesse sérénissime de Liége, ce onzieme jour mil six cent soisant et rois.

signatum

(onleesbaar)." ([7])

Arnold van Kerckem woonde te Wijer op een middeleeuws kasteel, dat heden nog bestaat.

Zijn grootvader, Adam van Kerckem, was afkomstig uit Haspengouw. Hij was gehuwd met Walburgis van Horion, dochter van Arnold van Horion en van Magdalena van der Marck. De familie van Kerckem voerde als wapen : van zilver, bezaaid met lisbloemen van keel.

Adam van Kerckem had twee zonen : Willem (zie II) en Robert (zie IIa).

(5) BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE HERKER MOLEN

217

II. Willem van Kerckem, heer van Haren, Wijer, Kozen, enz., feodaal luitenant van het graafschap Loon, huwde een eerste maal met Elisabeth van Borchgrave. Hij trad een tweede maal in 't huwelijk met Anna van Glimes, dochter van Antonius van Glimes, heer van Limelette, en van Claudia d'Auxbrebis. Uit dat tweede huwelijk werd geboren : Arnold van Kerckem, de persoon, die ons aanbelangt.

IIa. Robert van Kerckem, baron van Wijer, huwde Maria van den Bosch van Melin, dochter van Lambert van den Bosch, heer van Mopertingen, Spauwen, enz., en van Joanna van Eynatten, dochter van de heer van Lichtenborg. Uit dat huwelijk werd een dochter geboren : Anna Maria van Kerckem ([8]).

Arnold van Kerckem trad op 18 februari 1640 te Wijer in 't huwelijk met zijn nicht Anna Maria van Kerckem. Door dat huwelijk verkreeg hij de titel : baron van Wijer. Hij was commissaris-deciseur te Maastricht en in 1661 burgemeester van Luik.

Arnold van Kerckem heeft zijn goederen slecht beheerd ofwel buitensporige uitgaven gedaan. Hoe het ook zij : Arnold had veel schulden.

Op 24 oktober 1646 verkoopt hij aan de landkommanderij van Alde-Biezen de heerlijkheid "ten Berg" met cijnshof en aanhorigheden te Gellik ([9]).

Op 27 december 1649 leent hij van de landkommanderij van Alde-Biezen een bedrag van 7500 kruisdaalders, waarvoor hij jaarlijks een rente van 375 kruisdaalders moet betalen. Hij stelt als onderpand de heerlijkheid Wijer, benevens verschillende eigendommen, die hij in andere gouwen bezat ([10]).

Ook zijn molenbedrijf in Herk liep hem niet mee. In 1678 vraagt hij aan de schepenen van Herk een getuigschrift betreffende de schade, die hij geleden heeft.

«Attestatie gegeven aan de Edelen welgeboren heer Baron de Kerckem, heer van Cosen, Weyer, enz. over de schade geschied met den tijd van oorlog aan de banmolen van Herck»

«a tous ceux qui ces présentes verront ou lire orront. Nous les Maieur et Echevins de la ville de Herck, salut et connaissance de vérité.

A la requisition du très noble et perillustre seigneur Arnold, baron de Kerkem, seigneur de Cosen, Weyer etc., déclarons et attestons que depuis la guerre présente les suites misérables d'icelle ont réduit les surséants de nos quartiers en une pauvreté déplorable, mais principalement que cette ville avec les hamaux dépendants ont été réduits à la dernière extrémité

depuis les premiers jours de l'an 1674 par tous les passages et repassages des troupes impériales, espagnols, hollandaises et autres alliés, tant entrants qu'en sortants de la campagne, si bien que toutes les grains et autres fruits ont été tous les ans entièrement détruits par les continuellogements, campements et passages, cause pour quoi beaucoup des surséants se sont retirés ailleurs, la mort ayant fait payer la plus grande partie de la ditte commune de la nature par diverses maladies, tellement que fault d'hommes plus que la moitié des terres et biens sont demeurés désolats, sans maitre et sans labour. Les surséants qui sont restés, n'ayant rien ou fort peu profité d'iceux, ayant ce la même sauvé en les villes prochaines et principalement à Diest. La sortie des grains étant depuis défendus au pays de sa Majesté Catholique à la réserve des farines, les pauvres habitants ont été obligés de faire moudre dans les terres du Roi tant les grains y achetés que leurs propres y réfugiés, le tout ayant été cause que le moulin banal proche de cette ville, que le sieur Baron susdit possède au nom de son Altesse Sérénissime, notre évêque et prince de Liège, comte de Looz, et est une grande partie du temps inutile, en outre attestons et déclarons que le dit moulin est assis sur la rivière, nommée la Herck, tout joitant des ponts sujets au plus grands passages des troupes de guerre, à l'occasion de quoi le dit moulin a été plusieurs fois forcé, rompu et pillé, tant des grains en grande quantité que des autres meubles, ne fut que préadvertis de la marche des troupes, on y avait posé des gardes à grande charge du dit seigneur Baron, déclarons aussi que divers chevaux y ont été levé par force, quoi qu'aucune ont été sauvé en cette ville; déclarons aussi que les troupes tenants garnison en cette ville ont par divers fois obligé les habitants du dit moulin de leur livrer quantité de grains et farine par semaine pour leur subsistance, quoi que tout le monde était en appréhension d'y demeurer. Tout le prémiss ayant de telle sorte diminué le revenu du dit moulin que le dit seigneur Baron en ait rien ou fort peu profité, en foi de témoignage des prémiss avons fait

expédier la présente, signer par le greffier et y apposer le scel de cette justice. L'an XVIe septante huit du mois de mars le dixième jour;

De mandato Dominorum

J. Colen, justitiae Herckane secretar".

[[11]]

Arnold van Kerckem overleed te Wijer op 7-1-1680. Toen was de ondergang volledig. Het kasteel van Wijer kwam in handen van de landkommanderij van Alde-Biezen. Of dat gebeurt is door koop of door inbeslagneming, hebben we niet kunnen achterhalen. Het feit staat echter vast, want op 27-12-1697 levert de heer van Schoor, rentmeester van Alde-Biezen, aan de schepenen van Herk het bewijs dat de landkommandeur van de ridderorde eigenaar is van het kasteel en van de goederen van Wijer ([12]).

(7) BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE HERKER MOLEN 219

Op 7 oktober 1680 wordt de molen van Herk in beslag genomen door de Prins-Bisschop van Luik.

"Groot Landtgebodt ende reele Possesie verleent aen den Rentmeester van sijne Doorl. Hoogheijt.

Op die Banmeulen van Herck met allen goederen ende rechten daeraen dependierende faut betalinge van 1000 gulden bbs. jaerlijxen pacht.

Genachten ordinaris gehouden den 7den october anno 1680.

Den Heer Cornelis van den Putte rentmeester van sijne Doorl. Hoogheijts domijnen int graafschap van Loon geassisteert met sr Sebastiaen Colen sijnen subalternen ende geconstitueerde in 't quartier van herck beijde alhier present ende van honne speciale competiten pretenderende verthonen uch Heeren hoe dat sij bij reele actie geprocedeerd hebben tegen die Banmeulen van Herck met alle goederen en rechten daarvan dependierende faut betalinge van duisent gulden bbs. jaarlijx erfrente toecompeterende sijne Doorl. Hoogheijt uit cracht van erfbegevinge der voorschreven Banmeulen bij deselve sijne Doorl. Hoogheijt gedaen ten behoeven van den edelen Hooggeboren Heer Arnold Baron de Kerckem van Weyer, heere tot Cosen, Mompertingen, etc. in dato den 24de martii 1663 ende voor uch Heeren op en 25 juni 1663 gerealiseerd. In der vuegen dat naer dit sasijn in contradictoria bij uch Heeren verleent ende de drij gewoonlijcke affruimingen, eindelijck dagh is gelimiteert tot het Groot Landtgebodt tegens als nu dienende tot welcken eijnde speciale conde is gedaen soo in die meulen en Tilman van Erpecom tegenwoordigen mulder ende sijne domestieken met lasst van voors te kundigen, oock met intimidatie gedaen int Cloester van St Jans bij St Truijden alwaer de Edel. Hooggeborene vrouwe weduwe van den heer Baron voorgeschreven haar geretireerd hadde, oock met indaagsele gedaen op de palen van den lande ende met affiche van billetten gedaen op deselve Banmeulen, op de kercke van Herck, van Weyer ende van Donck, alles deur Jan Bogaerts ende Jan VandeBrouck, gerichtsdienaers ut referunt, verseuckende daerom dat aen den selven heer Rentmeester alhier in persoon, in naeme van sijne Doorl. Hoogheijt het Groot Landtgebodt met reele en actuele possessie der voorschreven Banmeulen ende alle annexe goederen ende rechten sal verleent worden, daartoe uwer Heeren officieren instantelijk implorerende.

Is bij schepenen gewesen dat den Rentmeester van S.D. Ht. sal voorgaan ende ons de beklaagde panden designeren, ten selve is den heer Cornelis van de Put in qualiteit als voor ons schepenen voorgaen ende comende aan de Banmeulen deser stadt, gelegen buijten de Hasseltse poort op het riviere, genaempt de Groote Herck, hebbende het recht van bannaliteit voor de stadt ende dependerende Wagens van Herck ende de Libertijt ten respecte van allen d'andere bijliggende plaetsen. Item het recht van de visserije op het selven Riviere ende daarbij nog sekere qweijden gelegen tot Opphem alwaer voordesen die molen van Opphem placht te staen, vulgo genaempt die Vinckemolen; item nog een stuk erff, gelegen donder Donck op 't Groot Meerhoudt bij het Vuereuken groot 1 sille; item nog een stuck landts groot omtrent een half bonder, gelegen op 't Grootveldt onder Donck aan het Vuereuken.

220

RAYM. ENCKELS

(8)

Designerende dit de panden te wesen waarop sij reelijck hadden geprocedeert fault betalinge van duisent gld. bbs. los ende libre erfpacht ende renthe alles in conformiteit der gementioneerde brieven van erfbegevinge waarvan copie autentijckqe uit Ued. registers alhier geexhibeerd ende in de eede naar stiel van recht gevestigd wordt.

Is bij schepenen gewesen allen partijen interesse hebbende off pretenderende int eisen ons alles te seggen in cas sij iet te seggen off te contradiceren hadden alias het Groot Landtgebodt te verlenen.

Het welck in onse presentie tot drij diverse plaetsen ende drij distincte reijzen gedaen sijnde soe deur Jan Bogaerts als Jan Vandebrouck gerechtsdienaers ut referunt, eenmaal, andermaal ende derde mael, en is niemant gecompereerd om den heer clager te voldoen, schuld of onschuld te allegeren, partij daerom voorts recht versouckende, is bij schepenen gewesen het Groot Landtgebodt te verlenen met rechte ende actuele possessie der voors. Banmeulen ende alle andere panden daeraen dependerende.

Tenselven stond heeft Joannes Jacobus van Loeffvelt ons Scholtus en metschepen uit cracht der procedure ende geoptineerde wijsdommen aan den heer Cornelis Van den Putte in qualiteit als voor het Groot Landtgebodt verleent, hem stellende ende immiterende in het gebruik der Banmeulen met allen andere annexe goederen ende rechten daertoe behoerende, met het aenraeken van den huijssteijle, van de sleuse, van den trimele ende van den molensteen. Oock met overleveringe van den molsterlepele, sluiten ende ontsluiten der huijsdeure ten teecken van recht ende actuele possessie der voorschreven Banmeulen, ende die goederen ende rechten daertoe behoerende.

Ende opdat hiervan niemant ignorantie en soude pretenderen ende den Heer evincent in naeme van sijn Doorl. Hoogheijt soude blijven in vredelick possessie van de geinvinceerde Banmeulen met haere appenditien, so is bij ons scepenen geordoneerd dat onse gerichtsdienaers dit sullen vercundigen aen die geevinceerde meulen ende andere gewoonlijcke plaetsen met intimidatie van dien aen die geinvinceerde partijen in cas deselve gevonden kan worden, andersints bij edictale vercundinghe op de palen van den lande, met verbodt dat niemant van wat conditie ende qualiteit sij mochten wesen die meergeseijde Banmoelen ende annexe goederen meer en sal handplichtigen oft iet wes daeraen attenteren ten sijnde speciaal consent van sijne Doorl. Hoogheijt, sijne Reeckencamere of ten minsten van sijnen Rentmeester evincent in desen, den man op pene capitael ende (verlies) haren eeren attaint te sijn. Welck verbodt van 's Heerenwege Jan Bogaerts ende Jan Vandeput, ons gerichtsdienaers, relateren vercundigt te hebben aen die geinvinceerde Banmoelen

ende allen andere gewoonlijke plaetsen met uijtroepinge ende publicatie van dien, soe binnen den stadt ter plaetsen daer men gewoonlijk is publicatie te doen, oock op de palen van den Lande als op de groote Brugge, liggende over het rivier genaempt de groote Herck, tot Weijer bij de kercke ende opden plein voor Haelen, oock met affictie van edictale billetten, soe op de kercken van Herck, van Weijer, van Donck ende op de meulen, alles overmits die erfgenaemen ende representanten van wijlen de Eedelen Hooggeboren Heer Baron de Kerckem, van Weijer

(9) BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE HERKER MOLEN 221

vertrokken sijnde naer St Truijden, ende van daer wederom voorders tot Waeslande in plaetsen alhier onbekent, welck alles is in hoijden van recht gekeert.

S. Colen, secretarius registravit" ([13])

In 't jaar 1684 wordt de molen verhuurd aan Leonard Hoelen. Deze was stellig geen Herkenaar, want we vinden niets over hem in parochiale registers, noch in andere archieven, behalve dat hij op 14/12/1682 een rente aflegt op een huis, dat gelegen is in de Peerstraat en eigendom was van Paulus Lemmens. ([14])

Voor zijn intrede in de molen vraagt Leonard Hoelen de ontruiming ervan.

"Op verzoek van de heer Cornelis Vandeputte, rentmeester van zijne Doorlucht. Hoogh. in 't graafschap Loon, bevestigen dat onlangs Leonard Hoelen als verpacht hebbende de banmolen dezer stad aan de Heeren President en raad van zijne D. Hoogheid en begerende te hebben de evacuatie der molsterkiste, zolders en andere plaetsen om in dezelfde molen in te komen, heeft daarom den gezeiden Heer Cornelis Vandeputte verzocht ons schout, benevens twee schepenen, om te vaceren in de voorzeide molen, dezelve te evacueren ende notitie te houden van hetgeen aldaar zoude bevonden worden, welk verzoek niet kunnende refuseren als aantreffende den dienst van Z.D. Hoogheid, onze genadige Heer ende Prinse, attesteren dat op 6de dezer maand ende jaar in de voorzeide molen zijn gecompereerd ons scholtus Joannes Jacobus van Loffvelt, Laurentius Vaekers en de Petrus Hermans, ons metschepenen ende dat in hunne tegenwoordigheid door Hendrik Clits, knecht derzelve molen, so op den zolder als uit de molsterkiste zijn gemeten, eerst op den zolder twintig ende een half vat koren, drij koppen tarwe, 53 vaten mout, 14 vaten rouwgoed ; item nog 9 vaten en half koren uit de molstrekiste, welk granen, omdat dezele niet en zouden verkwist of gedissipeerd worden, zijn gevoerd ten huize van burgemeester Hendrik Coemans binnen deze stad op eenen zolder, alwaar zij tegenwoordig nog liggen ende in bewaarnisse worden gehouden ten behoeve van degenen, die daartoe recht zijn hebbende, uit welke koren den gezeiden knecht voor zijn loon om dezelve te meten, af te dragen, te vervoeren en op te dragen der voorschreven granen, voor hem zelve heeft afgemeten een half vat koren. In kennisse der waarheid hebben wij scholtus en schepenen deze door onzen gerichtssecretaris doen schrijven ; ondertekenen en met onzen stadszegel bevestigen in 't jaar Onzes Heer 1684 in de maand Juni den zesentwintigsten dag. Op bevel : S. Colen, secretaris der justitie" ([15])

Hoe lang Leonard Hoelen molenaar gebleven is, weten we niet.

Een van zijn opvolgers was Gerard Swarts (of Swerts). Ook deze heeft tegenspoed gekend in zijn bedrijf.

222

RAYM. ENCKELS

(10)

In de maand januari 1714 is de sluis voor de molen door het groot water uitgevloten, zodat de molenaar gedurende 7 of 8 maanden de molen heeft moeten stilleggen. De ingezetenen van Herk hebben hun graan en mout naar de molen van Halen of van een andere gemeente moeten voeren om meel te bekomen. In weerwil daarvan heeft de molenaar zijn paarden, knechten en andere dienstboden moeten onderhouden.

In het jaar 1718 is het fundament voor de resbalk aan de molen door de kracht van het water doorgebroken, zodat de molenaar de molen ongeveer 3 weken heeft moeten stilleggen.

In de maand juni van het jaar 1719 heeft de molenaar de molen nogmaals moeten stilleggen omdat de sluizen nog niet hersteld waren en ook ter oorzaak van de grote droogte.

Het hiervoren vermelde werd onder eed bevestigd door verschillende getuigen ten huize van burgemeester Prijs. ([16])

Gerard Swarts en zijn twee achtereenvolgende echtgenoten waren ook geen Herkenaren. Gerard Swarts was een eerste maal gehuwd met Elisabeth Offermans. Uit dat huwelijk werden te Herk 6 kinderen geboren : Joannes Andreas (24-5-1707); Anna Catharina (6-3-1710); Maria Elisabeth (5-7-1711); Philippus Joannes (5-10-1713); Gerardus Henricus (3-7-1716) en Joannes Sebastiaan (22-7-1719). Anna Elisabeth Offermans overleed te Herk op 4-2-1719. Gerard Swarts huwde een tweede maal met Magdalena Vangielen (Vanhielen-Vanhysten). Uit dat tweede huwelijk werden 3 kinderen geboren : Gerardus (28-10-1723); Maria Catharina (19-1-1726) en Maria Agnes (26-3-1729).

Op 1 juli ontvoogt Gerard Swarts zijn twee zonen : Joannes en Philippus. ([17])

Op 3 april 1728 wordt Gerard Swarts uit de molen gezet, die hij gehuurd had voor een termijn van 3 jaar ([18]). Het betreft hier zeker geen eerste termijn, want we hebben hiervoren gezien dat Gerard Swarts al in 1714 molenaar was. We mogen veronderstellen dat hij omstreeks de datum der geboorte van zijn eerste kind in de molen aangekomen is.

Wie molenaar geweest is tussen 1728 en 1750 weten we niet. Op 24 juni van dat laatste jaar wordt de molen verhuurd aan Henricus Devue en zijn echtgenote Maria Anna Lemmens.

Voorwaarden aan welke de Prins-Bisschop van Luik de molen van Herk met een weide, gelegen bij de beemd, geheten Rossenhol, voor een

(11)

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE HERKER MOLEN 223

termijn van 6 jaar, ingaande op 24 juni 1750 en eindigende op 24 juni 1756 verhuurt. Op 6 mei 1750 wordt de molen toegewezen aan Henric Devue, echtgenoot van Anna Maria Lemmens.

Sr L. W. Hermans, als arrieradmodiateur

op

Henrick Devue, gewesen molder alhier.

Op heden den tweeden Oktober 1758 is gecompareerd voor ons scholtus en schepenen der stadt en jurisdictie van Wustherck Sr. L. M. Hermans als arrieradmodiateur, den welcken voor ons heeft nedergeleijt de naervolgende conditien en dat den 6 Meij 1750 onderteekent Arnold Humblet notaire, verzoekend realisatie en approbatie derselve, waartoe wij schepenen condescerende, hebben deselve gerealiseert en geaprobeert voor soo veel in ons is (jure cujuslibet salvo) en is in hoeden van wet gekeert.

Volgen de gemelde conditien ;

Conditions sur quels Mons. Laurent Lassence, admodiateur de sa sérénissime Eminence Evêque de Liège a rendu et loué le moulin banal de sa sérénissime Eminence situé hors de l'enceinte de la ville de Herck avec environ un journal de prairie pres de la pres de Rossenhol pour un stuit de six ans consécutifs à commencer le quatre du mois de juin prochain et à finir le 24 juin de l'an 1756.

Premier. Le reprenneur sera tenu, avant qu'il ne puisse se servir du dit moulin banale,, deprêter caution suffisante au choix du Sr rendeur pour les dits six ans tant que locataire que principal sans la moindre division ou discussion, se soumettant volontairement à la condamnation à décréter par devant trois juges tant laïques que séculiers au choix du Sr rendeur pour en défaut de non paiement ou autre inconveniens avoir ses regres par forme de parate personnelle et réelle exécution.

Deux. Le reprenneur sera aussi obligé d'avancer la quatrième partie du bruage huit jours après la Saint-Jean prochain et ainsi continuer de trois mois à trois mois et ainsi de suite jusqu'à la fin du dit stuit, le tout relativement à l'article deux des conditions générales.

Trois. Au défaut de qoij le Sr rendant sans aucune formalité de droit et loij par un simple renouin pourra reprendre le dit moulin et prairie, et les rendre de nouveau sans altérer en aucune façon la caution à la quelle le Sr rendeur pourra avoir ses regres. Au défaut d'accomplissement de susdittes et suivantes conditions et articles et en casque dans l'arrière louage du dit moulin banal et prairie ils vienderaient à être louez moins, le Sr rendeur pourra avoir ses regrestant au reprenneur qu'à sa caution, comme il trouvera convenir et ce qu'il y aura de plus sera au profit du sr. rendeur

outre le remboursement effective de tous frais, vacations ou toute autre chose à patir au regard du susdit.

Quatre. En cas de quelque force majeure, le dit repreneur sera obligé de donner au sr rendeur connaissance des dommages souffert dans l'espace de huit jours après lequel en aiant fait part aux seigneurs de la chambre des

224

RAYM. ENCKELS

(12)

comptes à Liège, fera telle grâce que les dits seigneurs auront taxéz et pas autrement, les frais à faire à ce sujet seront à charge du repreneur.

Cinque. Le repreneur sera aussi obligé d'entretenir le dit moulin banal et le laisser à la sortie dans le même état qu'il le trouvera au jour de son entrée et selon la visite à faire et qui devra encore se faire à sa sortie par des connaisseurs juréz ou autres à ce aiant connaissance aux frais du repreneur en présence d'un des seigneurs de la chambre des comptes ou de leurs députéz.

Six. Pour ce qui regarde l'ouvrage journalier, le repreneur à son entrée sera obligé de paier la méloration suivant l'estimedes connaisseurs juréz comme de styl et usance et à la fin du stuit on luij bonifiera aussi comme de styl.

Sept. Le repreneur ne pourra aussi sans le consentement expres du sr rendeur louer ou laisser suivre le dit moulin à un autre, soit en partie, soit en entier.

Huit. En cas les Seigneurs viendraient à ordonner quelques réparations à l'ouvrage par lesquelles le dit moulin devrait rester sans moudre plus de huit jours, le repreneur ne pourra rien prétendre pour les huit premiers jours, mais en cas d'avantage ils serviront à compte sur son louage à proportion de son trescens et pas autrement.

Neuf. Toutes visites à faire pendant les dits six ans seront à charge du repreneur.

Dix. Tous les dommages de feu ou autres (ce que Dieu ne veuille) provenant de la faute du repreneur ou ses dometiques ou sa famille, seront à ses charges pour avoir ses regres tant contre de luij que contre sa caution.

Onze. Le repreneur sera aussi obligé à paier tous droits de notaire tant pour la confection que copie de ces conditions ou autrement sans défaut.

Douze. En cas de défaut de paiement ou accomplissement de présentes conditions, ou autrement il viendrait à naitre quelques difficultéz provenant de ce rendage, la décision en sera remise aux Seigneurs conseillers de la chambre des comptes à Liège à l'exclusion de tous autres juges, à quoj le repreneur se soumet volontairement, renonçant à cet effet à tous droits, bénéfices, exceptions et privilèges à ce contraires.

L'an mil sept cent cinquante du mois de maij le sixième jour par devant moi notaire publique soussigné et des témoins embas de cette dénommez comparu personnellement le sr Henry Devue avec promesse de faire la présente reprise et les conditions cij dessus excitéz, lauder, ratifier et approuver par la Demlle Marie Anne Lemmens son épouse en tous points comme partie également principale, consentante et coopérante au soubécrit. Lequel aiant eu lecture des prédittes conditions a repris le moulin banal et prairie pour un stuit et terme de six ans pour et parmi la somme annuelle de mille florins bbs. à avancer et paier comme dit est dans les susdittes conditions au domicile du sr. rendeur icij à Liège, pour quelque somme le sr Laurent Lassence icij présent a loué le dit moulin et prairie au comparant et son épouse présent acceptant tant pour luij que la ditte épouse de bien observer les susdittes clauses et conditions sous obligation de leurs personnes et biens présents et futurs dans quel lieu ils puissent être situéz et resortissans

(13) BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE HERKER MOLEN 225

et de quelle nature ils soient, consentant à la réalisation au besoing, constituant comme de stijl tous porteurs de cette et chacqu'un d'eux in solidum, ce fait et stipulé dans la maison du susdit sieur Laurent Lassence, située sur la Batte à Liège paroisse de St Jean Baptiste presens comme témoins à ce requis et appeléz le sieur Arnold Adams et Jean François de Brabant, les quels avec les parties comparantes ont signéz la minute originale de cette /: était signé/

Et moi Arnold Humblet, notaire admis et immatriculé de Liège.

subscripsit. ([19])

Henricus Devue (Plaats en datum van geboorte onbekend) trad op 22 januari 1736 te Herk in 't huwelijk met Maria Anna Lemmens, geboren te Herk, 14-10-1711, dochter van Arnold Lemmens en van Catharina Kerckhof. Het echtpaar had 7 kinderen, die allen in Herk geboren zijn : 1) Anna Gertrudis, 2-4-1737 ; 2) Catharina, 4-3-1739 ; 3) Maria Cornelia, 18-1-1744 ; 4) Martina, 22-8-1746 ; 5) Joanna Maria 29-5-1749 ; 6) Maria Adriana, 15-6-1752 ; 7) Henricus, 24-7-1759.

Maria Anna Lemmens overleed te Herk op 18-10-1760.

Henricus Devue is waarschijnlijk onmiddellijk na zijn huwelijk naar Herk gekomen, vermits al zijn kinderen er geboren zijn. Vooraleer de molen te huren zal hij op de Paardemarkt (het oostelijk gedeelte van de huidige Grote markt) gewoond hebben, waar hij op 21-9-1743 het huis koopt van de weduwe Joannes Liefsoons ([20]). Hij zal waarschijnlijk, na het verloop van de 6 jaar huur op de Herker molen, dat huis opnieuw betrokken hebben, want op 19-2-1759 was hij er nog eigenaar van

([21]). Na de dood van zijn vrouw zal hij met zijn kinderen uit Herk vertrokken zijn, want bij de telling van 1762 vinden we van zijn gezin niemand terug ([22]).

Na Hendrik Devue is Joannes Landtmeters molenaar geworden. Hij werd geboren te Herk op 2/3/1718 als zoon van Willem Landtmeters en van Elisabeth Michiels. Hij huwde voor de eerste maal te Herk op 22-5-1741 met Margaretha Bex (of Beckers). Uit dat huwelijk werden 7 kinderen geboren, o. a. Maria Elisabeth op 17-3-1745 ([23]). Deze trad op 10-11-1763 te Herk in 't huwelijk met Mathias Leopold Chapelle, geboren te Luik, ontvanger van de Staten van het land van Luik ([24]).

Een zoon van dat echtpaar, Josephus Leopold Chapelle, geboren te Herk, 13/10/1771, was insgelijks ontvanger van de Staten van het land

226

RAYM. ENCKELS

(14)

van Luik en burgemeester van Herk van 1836 tot 1848. Hij volgde zijn schoonvader Joannes Landtmeters, die de 14de mei 1806 overleed, op als molenaar. Hij stierf op 13-03-1855.

In 1847 verkocht hij de molen aan Henricus Nicolaas Govaerts, geboren te Kortesseem, 17-11-1816, zoon van Nicolaas Govaerts en van Anna Maria Vranken. Henricus Nicolaas Govaerts trad op 18/02/1849 te Diest in 't huwelijk met Elisabeth Vlayen, geboren te Diest, 10/12/1820.

Na de dood van haar man op 11/07/1867 heeft Elisabeth Vlayen het bedrijf voortgezet met de hulp van haar zoon Joannes Alphonsus Govaerts, eerst als eigenares en van 1882 af als huurster. Op 17 mei van dat laatste jaar werden de molen en de aangrenzende weiden openbaar verkocht ([25]) ten gevolge van een vonnis van de Rechtbank van

Eerste Aanleg te Hasselt in dato 15/02/1882. De koopster was Anna Francisca Ligny, geboren te Gent, echtgenote van Alexander Franciscus Keyaerts, geboren te Clives, 4/08/1808. Anna Francisca Ligny overleed te Lummen op 12/09/1889; Alexander Franciscus Keyaerts te Beringen op 04/06/1891. Hun zoon Alexander Ludovicus Keyaerts, geboren te Gent, 11/06/1835, heeft de molen geërfd na de dood van zijn ouders. Hij was gehuwd met Helena Adelot, geboren te Elsene, 25/06/1843. Hij overleed te Beringen op 15/12/1894.

Helena Adelot vermaakte bij testament in dato 27/12/1902 ([26]) de molen en aanhorige goederen aan haar gelijknamige nicht Helena Adelot, geboren te Brussel, 22/08/1881. Ze overleed te Beringen op 28/10/1903. De nieuwe eigenares, Helena Adelot, was gehuwd met Prosper Theylaert, geboren te Evergem, 13/04/1873 en overleden te Beringen op 02/04/1942. Helena Adelot overleed te Beringen op 18/11/1956.

Na de dood van zijn moeder op 03/01/1889 heeft Joannes Alphonsus Govaerts de molen voorts gehuurd, achtereenvolgens van Anna Ligny, Alexander Keyaerts vader en zoon, Helena Adelot tante en nicht (echtgenote Prosper Theylaert).

Joannes Alphonsus Govaerts; geboren te Herk, 26/12/1845, huwde te Herk op 16/05/1889 Maria Ludovica Wouters, geboren te Herk, 21/03/1856, dochter van Carolus Wouters en Anna Maria

Vangeel. Hij overleed te Herk op 27/08/1913. Tot in 1915 heeft Maria Ludovica Wouters het bedrijf voortgezet.

De foto, waarvan hieronder een afbeelding weergegeven wordt, werd omstreeks die tijd gemaakt. We veronderstellen dat de gebouwen sedert vele jaren vordien geen veranderingen ondergaan hadden. De molen

(15) BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE HERKER MOLEN 227

is gelegen op de rivier "de Herk" op 400 m afstand van de oude vestingen, langs de oude weg van Herk naar Hasselt. Die weg liep zelfs over een brug, die tegen de sluis gebouwd was. Dat stemt overeen met de beschrijving van de toestand door de schepenen op 10-3-1678. Het open venster, dat zichtbaar is vlak naast de boom op de voorgrond, is dat van de plaats waar vroeger de olieslagmolen ondergebracht was. Toen die nog in werking was, waren er twee onderslagraden : een voor de graanmolen en een voor de olieslagmolen. We weten niet wanneer die laatste buiten werking gesteld werd. In 1929 werd het houten rad voor de graanmolen vervangen door een ijzeren rad. Bij die gelegenheid werd het afdak boven het rad weggenomen.

De 15de maart 1915 deed Arthur Thijs als huurder zijn intrede in de Herker molen. De weduwe Alf. Govaerts verhuisde naar de Hasseltsestraat en week in 1918 uit naar Lommel. Op 30/09/1918 kocht Arthur Thijs de molen ([27]).

Joannes Ludovicus Arthur Thijs werd geboren te Stevoort op 23-10-1880 als zoon van Ludovicus Wilhelmus Thijs en van Eugenia Henrica Josepha Boesmans. Hij trad op 24-1-1913 te Berbroek in 't huwelijk met Maria Josephina Dompas, geboren te Zolder, 21-4-1884, dochter van Maximiliaan Livinus Casimirus Dompas (ten tijde van het huwelijk molenaar op de Nieuwe molen te Berbroek) en van Maria Sophia Deveux. Het echtpaar had 4 dochters : Maria Eugenia Ghislana Gilberta, geboren te Berbroek, 10-1-1914 ; 2) Maria Charlotta Emma, geboren te Herk, 17-4-1916 ; 3) Maria Virginia Gabrielle, geboren te Herk , 6-6-1923.

Arthur Thijs overleed op 5-7-1942 ; Maria Josephina Dompas te Herk op 9-6-1941.

Bij de deling tussen de kinderen werd de molen toegewezen aan de oudste dochter Maria Eugenia Ghislana Gilberte, die op 21/08/1942 te Herk in 't huwelijk trad met Maria Joseph Raphael 's Heeren, geboren te Stevoort, 16/06/1916, zoon van Arnold Joseph Modeste 's Heeren, molenaar op de Ilstermolen te Stevoort, en van Emilie Mathilde Cleeren. Raphael 's Heeren zet nu de traditie van de molenaarsfamilies voort.